

Az új kisebbségi jogrend megalapozása Lengyelországban

Fleming, Michael: Substantiating the new minority rights regime in Poland: political capital and the importance of deliberation. = Annus Albaruthenicus 2000 – God belaruskę 2000. Ręd. Sakrat Anovic. Krynki. Villa Sokrates, 2000. 229–245. p.

Michael Fleming fiatal oxfordi kutató a lengyel kisebbségpolitika történetéről írta disszertációját. Jelen tanulmányában azt vizsgálja, hogy a II. világháború utáni korszakban a különböző lengyelországi kisebbségek milyen politikai tőkével érkeztek el a modern kisebbségi jogrend küszöbére. A kommunista időszakban minden kisebbségnek más volt az államhoz való viszonya, de a katolikus egyház, sőt 1980 után a Szolidaritás sem folytatott teljesen azonos politikát a különféle kisebbségekkel szemben. Az eltérő öröklött és szerzett jogok illusztrálására a szerző a német, a zsidó és a fehérorosz kisebbséget választotta.

A kelet-közép-európai határok újrajzolása következtében Lengyelországhoz csatolt német területekről már 1945-ben megindult a német lakosság menekülése a Vörös Hadseereg elől. 5 millió németet telepítettek ki az „új” Lengyelországból a potsdami egyezmény értelmében. 1955 és 1970 között 424 ezren távoztak Lengyelországból Nyugat-Németországba, főként a Vöröskereszt családsegítő programja keretében. Az 1975. évi Schmidt–Gierek-paktum után a lengyel vezetés azt hitte, hogy végleg megoldotta a német kisebbségi kérdést. Ugyanakkor Wyszynski primás már 1952-ben felfigyelt arra, hogy a lengyel állam elérte azt, amibe Bismarcknak beletörött a bicskája, tudniillik sikerült németeket kreálnia Lengyelországban. Az történt ugyanis, hogy a sziléziai Opole (németül Oppeln) körzetének autochton lakossága német identitást követelt magának. Ennek okai között szerepelt többek között a hatóságok részéről velük szemben megnyilvánuló diszkrimináció, a keletről érkezett és őket németeknek tekintő új lengyel szomszédaiktól való idegenkedés, valamint a nyugat-németországi jobb gazdasági lehetőségek. A német alaptörvény 116. paragrafus a német nemzetiségűnek tekintett mindenkit, aki a Német Birodalom 1937. évi határai között élt, így a lengyel „visszaszerzett területek” autochton lakóit is. A lengyel állam tagadta, hogy egyáltalán lennének németek Lengyelországban, és természetesen semmiféle jogokat nem biztosított számukra. Mindez növelte a opolei autochton sziléziaiak elkeseredését, akik azután az 1980-as évek közepén megalakították (kezdetben illegális) német kisebbségi szervezetüket. A lengyel katolikus egyház az egész kommunista periódusban meglehetősen ellenségesen viseltetett a német kisebbséggel szemben, mivel az egyház az állam „lengyel” ellenzéke volt. Csak lengyelül miséztek, és 1984-ben Glemp érsek megengedte magának, hogy gúnyolódjék azon a felvetésen, hogy Lengyelországban németek is vannak, mondván, hogy egyesek csak anyagi előnyök kedvéért mondják magukat németnek. A Szolidaritás sem karolta fel az opolei német kisebbséget, így az autochton lakosság nem is vett részt benne aktívan.

A lengyelországi zsidó kisebbség zömét a nácik kiirtották. A háború előtti 3,35 millió zsidó lakosnak csak mintegy 10 százaléka élte túl a holokausztot, közülük 200 ezren a Szovjetunióban töltötték a háborús éveket. 1946-ban 240 ezer zsidó volt Lengyelországban. 1948-ban a lengyelországi Központi Zsidó Bizottság adatai szerint már csak 88 257 zsidó volt az országban, mivel sokan az USA-ba és Izraelbe távoztak. Az 1947. évi választások után a megmaradt zsidó közösségre egy rövid ideig tartó liberális periódus köszön-

tött; ekkor helyreállították a zsidó intézményeket. 1949-ben azonban az állam már ellenőrzése alá vonta ezeket, sőt 1949–1950-ben tisztogatást rendeztek a hadseregben a zsidó tisztak között. 1956-ban Hruscsov „titkos” beszédét a lengyel párton belüli küzdelemben arra használták fel, hogy a sztálinizmus bűneiért a néhány magas rangú zsidó pártvezetőt (Berman, Minc, Zambrowski) tegyék felelőssé. Az így keltett fenyegetettség miatt 1957 és 1960 között mintegy 30 ezer zsidó hagyta el Lengyelországot. Azok a zsidók, akik maradtak, vagy túl idősek voltak már ahhoz, hogy emigráljanak, vagy lengyelnek érezték magukat, vagy a kommunista rendszer hívei voltak. Hetente négyszer megjelent a *Folk-Sztyme* nevű zsidó újság, működött a Zsidó Szociális és Kulturális Szervezet, de számos iskolát bezártak, részben az egymást követő emigrációs hullámok miatti elnéptelenedésük következtében, részben állami nyomásra. 1967-ben „anticionista” kampány indult a Varsói Szerződés Izrael-ellenes álláspontja talaján. 1968-ban a lengyel kommunista párt az anticionizmust, illetve az antiszemitizmust az ellenzék diszkreditálására használta fel. 1968 márciusában a diákokat „cionista árulókként” verték össze, emberek vesztek állásukat, sőt utcán is inzultálták őket. Ennek következtében az 1970-es évek elején 20–25 ezer zsidó hagyta el Lengyelországot. Becslések szerint a zsidók száma Lengyelországban jelenleg 10 és 15 ezer közé tehető. A katolikus egyház a II. vatikáni zsinat (1965) után felülvizsgálta a zsidókhöz fűződő kapcsolatát. Az 1946-os kielcei pogrom és az 1950., illetve 1956. évi tisztogatások idején még hallgatott, 1968. március 21-én azonban a primás szentbeszédet mondott, amelyben említés történt „a rasszizmus szörnyű szelleméről” is. Ennek ellenére néhány plébános csatlakozott a zsidóellenes kirohanásokhoz. Az 1970-es évek elején liberális katolikus értelmiségiek szerveztek a judaizmusról, zsidó kultúráról és hagyományokról szóló előadásokat, másrészt az 1968-as események sok zsidó származású fiatalra készítettek, hogy felülvizsgálják a zsidósághoz való viszonyukat. Ennek eredményeképpen jött létre a zsidó repülő egyetem, amely rendszeres fórumot biztosított a zsidó vallás, kultúra és nyelv ápolására. A Szolidaritás 1981. október 23-án a *Tygodnik Solidarność* hasábjain tette közzé a nemzeti kisebbségekre vonatkozó programját, amelyben kultúrájuk szabad fejlődése mellett tört lándzsát. Sok zsidó vállalt aktív szerepet a Szolidaritásban, amely teret nyitott a zsidó kultúra és a lengyel–zsidó kapcsolatok megvitatása előtt a lengyel társadalomban.

A fehér orosz kisebbség 1945 után kellemetlen helyzetbe került. 1945 szeptemberében megalakult a Szabadság és Függetlenség Szövetség, amely a kommunista hatalomátvételt próbálta meghiúsítani Lengyelországban. Ez a szervezet 1947 februárjáig működött Lublin és Białystok térségében, és abból indult ki, hogy a fehér oroszok a kommunista rendszer szimpatizánsai, ezért megtorló akciókat hajtott végre fehér orosz falvak és személyek ellen. A kommunisták viszont egy lengyelesítő programba kezdtek, amelynek keretében a szomszédos Szovjet–Fehéroroszországba kívánták áttelepíteni a lengyelországi fehér oroszokat. Az 1947. évi választások és a Szabadság és Függetlenség Szövetsége felszámolása után a fehér orosz kisebbség feje fölül a közvetlen fizikai megsemmisítés veszélye elmúlt. 1956-ban megalakult a Fehérorosz Szociális és Kulturális Társaság, ugyanabban az évben indult meg a *Niva* című folyóirat publikálása is. Az államilag támogatott fehérorosz intézmények a fehérorosz kultúrát „népi” kultúráként kívánták láttatni, ezzel szemben a helyzet az volt, hogy a lakosság egyre nagyobb számban vándorolt el a fehérorosz falvakból az iparosodó városokba, ahol tömegesen asszimilálódott. A többségükben ortodox vallású fehéroroszokat bizalmatlanul kezelte a katolikus egyház. A katolikus sztereotípiák szerint a fehéroroszok kommunisták; ezen a helyzeten a II. vatikáni zsinatot követő katolikus „liberalizmus” sem változtatott. Hasonlóképpen hiányosnak bizonyult a Szolidaritás által hirdetett tolerancia és nyíltság is. A Szolidaritás katolikus retorikája el-

idegenítette magától mind a fehéroroszkokat, mint a magukat lengyelnek tekintő ortodox vallásúakat.

1989-ben a németek, a zsidók és a fehéroroszkok igen eltérő helyzetben voltak. Az opolei német kisebbség kapcsolatokat épített ki a német kormánnyal és az elüldözött németek szervezeteivel. A német kormány el is járt érdekükben a kétoldalú kapcsolatok során és az európai intézményeken keresztül. A zsidók az 1980-as évek folyamán észlelték a számukra kedvező változást a lengyel politikában, amelynek következtében 1987-ben Izrael és Lengyelország felvette a diplomáciai kapcsolatot. Az 1968-as események sok zsidó fiatalban érlelték meg az elhatározást, hogy zsidóként éljenek Lengyelországban, és kapcsolatba léptek a tágabb zsidó világgal is. A fehéroroszkok viszont asszimilálódtak, és elhagyták eredeti lakóhelyüket. Azok a fehéroroszk egyetemisták, akik a białystoki vajdaság határain kívül tanultak, és fehéroroszként határozták meg magukat, a kisebbségi lét szempontjából reményre jogosítottak. Közösségi hátszág, anyaországi támogatás és jól működő társadalmi szervezetek nélkül azonban a közösség fejlesztésére irányuló törekvésük hallatlan nehézségekbe ütközött.

A kommunizmus bukásakor a német kisebbség használta ki a legsikeresebben a demokratikus képviselői rendszer lehetőségeit. 1991-ben 7 képviselőt juttatott be a Szejmbe. 2001-ben ugyan már csak kettőt, de képviselőjük a legmagasabb szinten stabilan biztosítva van. A helyhatósági választásokon általában a szavazatok egyharmadát söpri be a régióban, 27 helységben többsége van a helyi képviselőtestületben. A német kisebbség sikerében nagy szerepet játszott, hogy pénzügyi és politikai segítséget kapott a német kormánnytól, továbbá kiépítette kapcsolatait a német társadalmi szervezetekkel is.

A zsidó kisebbség nem tudta megjeleníteni magát a képviselői szervezetekben, mivel a zsidók száma ehhez túl alacsony. Ennek ellenére hallatni tudja hangját a lengyel közéletben, elsősorban annak köszönhetően, hogy a Lauder Alapítvány iskolákat, nyelvtanfolyamokat, zsidó kulturális és hagyományörző előadásokat, folyóiratokat és intézményeket alapított és tart fenn. A lengyel kormányzat 1989 után nyitott a zsidó világ felé. Wałęsa 1990. évi izraeli látogatása áttörésnek bizonyult e téren, Kwaśniewski elnöksége alatt is rendszeres a kapcsolat a zsidó közösség vezetőivel. Nem véletlen, hogy a lengyel külügyminisztert a zsidó közösség képviselői kísérték el hivatalos amerikai látogatására 2001-ben.

A fehéroroszk kisebbség nem tudott részt venni a képviselői szervezetekben, marginalizálódott a demokratikus fórumokon és nem képes kidolgozni fejlődési stratégiát a maga számára. 1990-ben a Fehéroroszk Demokratikus Uniót fiatal értelmiségiek uralták, akiket a fehéroroszk lakosság tömegei nem támogattak. Fehéroroszk származású politikusok poszt-kommunista támogatással értek el sikereket, ami nem növelte a fehéroroszk kisebbség megbecsülését.

A szerző szerint a kormányzatnak át kellene gondolnia a fehéroroszk kisebbség helyzetével kapcsolatos állami feladatokat, mert míg a német és a zsidó kisebbség érvényt tud szerezni érdekeinek, a fehéroroszkok lakta vidékek kormányzati és EU forrásokból történő gazdasági fejlesztése elengedhetetlen a kisebbség fennmaradása érdekében.

Zoltán András